

*Тетяна ДУБАС,
заввідділу НБУВ*

Роль бібліотечних закладів у реалізації програми інформатизації українського суспільства

У статті розглядається роль і місце бібліотек у системі взаємодії суспільства, держави. Висвітлюються перспективи розвитку бібліотечної справи в Україні. Наголошується на необхідності впровадження й розвитку в бібліотечних закладах нових електронних технологій обробки зберігання та пошуку інформації.

Незалежність України, соціально-економічні та політичні зміни привели до перегляду сутності й завдань бібліотеки як соціального інституту. Бібліотека перетворилася на культурну, інформаційну, освітню та наукову інституцію, що сприяє розбудові демократичного громадянського суспільства на основі зростаючої його інформатизації, підвищення загальнокультурного рівня та самосвідомості. Бібліотека інформаційного етапу розвитку суспільства – це важливий елемент інфраструктури не лише сучасного, але й майбутнього суспільства. Сьогодні бібліотечний світ України представлений широкою мережею різнопрофільних закладів з безцінними колекціями, досвідченими фахівцями бібліотечної справи, із широким спектром бібліотечно-інформаційних послуг та інших видів обслуговування. Поступово здійснюється перехід бібліотек на новітні інформаційні технології, що значно розширює їх можливості в умовах глобалізації суспільства.

Державна політика в галузі бібліотечної справи в Україні, як і в кожній країні світу, формується як складова частина соціально-економічної політики в цілому. Оновлення всіх сфер суспільства, його духовний розвиток, економічна, політична розбудова держави

обумовлює зростаючу потребу в ефективному використанні зростаючих обсягів необхідної інформації. Активізації процесу інформатизації суспільства та створення інформаційно-технологічного середовища сприяв Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо впровадження системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин» і Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації», що визначає загальні принципи державної політики у сфері інформатизації суспільства, а також пріоритети розвитку галузей економіки, соціальної сфери, науки, освіти, культури. Законом покладається на державу регулювання процесів інформатизації суспільства, забезпечення системності, комплексності і узгодженості їх розвитку в країні. Національна програма інформатизації передбачає розв'язання проблемних питань, що виникли в процесі використання інформаційних ресурсів, зменшення розриву між зростаючими потребами в інформації і рівнем її використання, досягнення Україною рівня інформатизації розвинутих країн світу. Вона містить комплекс взаємопов'язаних завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики, координацію діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення різних галузей виробничої і соціальної сфери. Розв'язання проблеми доступності національних і світових інформаційних ресурсів для широкого кола користувачів, і що особливо важливо в нинішній час – корпоративних, має відбуватися за рахунок створення в першу чергу ефективної бібліотечної інформаційно-телекомунікативної мережі, що може бути умовою для формування Національного комп'ютерного банку баз даних правової, науково-технічної, рекламної та іншої суспільно значущої інформації – важливого фактора самоідентифікації нашого суспільства в умовах розвитку глобалізації.

З метою забезпечення ефективного розвитку бібліотечної справи та раціонального керування цією багатогранною діяльністю необхідно вдосконалювати інформаційну базу, яка б відображала як ретроспективні зміни, так і прогностичні напрями її подальшого вдосконалення. Слід зазначити, що зміна місії бібліотеки продиктована істотним посиленням значення знань як каталізатора суспільного розвитку – роль ведучого в подальшому соціальному прогресі відіграє інформаційна сфера. Технічно інтегрована в інформаційний простір суспільства бібліотека має стати в перспективі однією з умов соціального прогресу, забезпечення зростання різноманітності використовуваних у суспільстві знань. Еволюція ролі бібліотеки повинна знаходити відображення при обґрунтуванні напрямів удосконалення управління, планування, вибору пріоритетів у ресурсозабезпеченні й технічному переоснащенні бібліотек, вироблення критеріїв оцінки результативності їхньої роботи.

Визначення бібліотеки як інформаційної інтелектуально-виробничої системи базується на розумінні підвищення її ролі і значення як важливого чинника суспільного розвитку, елементу соціально-економічного механізму накопичення, зберігання, створення й розповсюдження бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг для забезпечення сучасних інформаційно-інтелектуальних і споживчих потреб користувачів.

Важливо підкреслити: макросередовище активно впливає на бібліотечну сферу та зумовлює її основні перетворення: соціально-економічні, що змушують вдосконалювати всі види діяльності й організаційно-управлінські технології; нормативно-правові, які надають нові можливості для функціонування як суб'єкта ринкових взаємодій та унормовують економічні питання розвитку даної категорії установ; інформаційно-технологічні, котрі зумовлюють широке впровадження нових способів виробництва, зберігання і донесення користувачам необхідної інформації, створення нових бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг; регіональні, які ві-

дображають специфіку оновлення бібліотечної діяльності системи місцевих бібліотечних закладів.

Тенденції змін у суспільному житті, відповідні запити на інформаційні послуги зумовлюють сучасну еволюцію бібліотек, основні напрями якої – входження у сферу ринкових відносин, упровадження нових інформаційних технологій, накопичення інформаційного потенціалу, розширення спектра необхідних сучасному користувачеві продуктів і послуг для задоволення його інформаційних, інтелектуальних потреб, що в цілому сприяє становленню й утвердженню бібліотеки як суспільно важливої інформаційної інтелектуально-виробничої системи.

Радикальні соціально-економічні та політичні реформи в Україні, стрімке поширення нових інформаційних технологій істотно змінюють місію бібліотек у суспільстві, розширюють та ускладнюють завдання, що постають перед ними. Відбувається еволюція соціальної ролі бібліотек. До традиційних функцій освітнього характеру, збереження та примноження культурного надбання суспільства додаються функції інформаційних центрів, які не лише надають доступ до національних і світових інформаційних мереж, але й обробляють інформацію відповідно до запитів користувачів, створюють нові інформаційні ресурси в режимі «інформація на базі інформації». У зв'язку з цим набувають нових характерних рис бібліотечні технології, форми й методи обслуговування населення, характер взаємодії бібліотек у своїх системах, з органами влади, різними організаціями, установами та соціальними групами.

Світовий досвід провідних зарубіжних країн свідчить про посилення ролі бібліотечних закладів у розвитку демократії та управлінської діяльності, активізації соціальної сфери, формування глобального інформаційного простору. Інформаційні ресурси набувають значення стратегічних і визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

При цьому варто зазначити, що забезпечення рівних прав на оперативне одержання інформації всіма громадянами України незалежно від місця проживання, громадянського стану і сфери діяльності, можливе лише за умови впровадження й розвитку в загальнодоступних бібліотеках нових електронних технологій обробки, зберігання та пошуку інформації, використання сучасних надійних каналів зв'язку. Нині це один з найважливіших факторів розвитку освіти, науки і культури в Україні, її соціально-економічної, політичної стабільності та прогресу.

Розвиваючись і упроваджуючи сучасні технології, бібліотечні заклади мають відігравати «функцію джерела якісної, важливої для всієї соціальної структури суспільства інформації, функцію банківських установ нового типу, у яких будуть акумулюватись і перебувати в обігу цінності, несумірно більші за номіналом, значніші від будь-яких відомих в історії грошових знаків та інших еквівалентів людської праці»¹.

На нинішньому етапі розвитку інформатизації в Україні бібліотечні інформаційні бази слабо включені в систему циркуляції інформації внаслідок зберігання основної маси інформаційних ресурсів на складних у використанні доелектронних носіях. Тому вони малодоступні застосуванню комп'ютерних технологій керування інформацією, основних інформаційних технологій на даному етапі суспільного розвитку. У зв'язку з цим одним з найактуальніших завдань сьогодення є формування електронних ресурсів бібліотечних закладів двома шляхами: наданням наявній у бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях електронної форми і систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією.

Стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте через розвиток кооперативних зв'язків

¹ *Горовий В. М.* Перспективи насичення інформаційного ринку в Україні у контексті науково-технічного прогресу // *Мультиверсум. Філософський альманах.* – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 53. – С. 12.

між бібліотеками з допомогою електронних ліній зв'язку. Цим самим досягаються спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступ до будь-яких масивів інформації, сумірних із загальним обсягом всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного, вузькотематичного інформаційного пошуку. Усе це дає змогу забезпечити не лише дієвіше, порівняно з нинішнім, забезпечення інформаційних потреб усіх категорій користувачів, а й достойніше представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Слід підкреслити, що діюча система бібліотечних закладів в Україні, сучасне книговидання та книгорозповсюдження роблять і сьогодні книгу важливим джерелом інформації. Зважаючи на економічні проблеми минулого десятиріччя, що серйозно позначилися на книговиданні та книгорозповсюдженні, в Україні набрала гостроти проблема збільшення загальної кількості тиражів та розширення тематичного репертуару книговидання.

Дослідницька робота у сфері книговидання і поширення інформації з допомогою книжкових потоків є актуальною насамперед в умовах розвитку інформаційного ринку, у напрямі визначення реального і затребуваного в суспільній практиці місця книжкової інформації в загальному процесі інформування суспільства саме в нинішніх умовах, урахування фактора поширення електронних відповідників книжкової продукції, взаємовпливу та взаємодії книги. Це особливо важливо в освітній, науковій та культурологічній сферах, в утвердженні й розвитку духовних цінностей суспільства. В умовах ринкових перетворень набувають актуальності дослідження, пов'язані з визначенням сучасного адресата для книги як повноправного продукту інформаційного ринку, відповідно – організація законотворчої роботи, обстоювання інтересів національного виробника книжкової продукції.

Ускладнення індустріального виробництва, соціального, економічного й політичного життя, еволюція процесів у всіх сферах діяльності людини зумовили, з одного боку, зростання потреб у

знаннях, з іншого – створення нових засобів і способів задоволення цих потреб. Це істотно змінює місію бібліотек у суспільстві, розширює й ускладнює завдання, що постали перед ними. Бібліотеки як істотна складова входять у нову інформаційну інфраструктуру, що формується. У зв'язку з цим змінюються традиційні внутрішньобібліотечні процеси й операції, у бібліотеках дедалі ширше використовуються досягнення в галузі інформаційних технологій і телекомунікацій, змінюється характер взаємодії бібліотек з різними соціальними групами, органами влади.

Інформаційна революція висуває на перший план нову галузь – інформаційну індустрію, пов'язану з виробництвом технічних засобів, методів і технологій для генерації нових знань. Найважливішими складовими інформаційної індустрії стають усі види інформаційних технологій, особливо телекомунікація – дистанційна передача даних за допомогою комп'ютерних мереж і сучасних технічних засобів зв'язку. Глобальна інформатизація суспільства в процесі інформаційної революції зумовлює необхідність якісної реконструкції бібліотечних технологій, зрощування її з новими інформаційними технологіями та, як не дивно, збільшення кількості бібліотек на новому інформаційному й документально-технологічному рівні². В умовах використання електронних носіїв інформації бібліотеки змінюють свою політику та орієнтуються не тільки на збільшення власних фондів, але й на забезпечення доступу до конкретної інформації на базі кооперативних зв'язків з іншими джерелами інформаційних ресурсів.

Слід зазначити, що автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дали змогу бібліотекам розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами бібліо-

² Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: тезисы докл. междунар. науч. конф. (Москва 27–28 апр. 1999 г.). – Ч. 1. – М. : Моск. гос. ун-т культуры, 1999. – С. 36–38.

теки мають можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискету; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання. Насамперед це дало бібліотекам можливість розширити доступ фахівцям до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. У цілому, використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотек і полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці. Автоматизація бібліотечних процесів потребує змін не тільки в технології, але й у змістовних аспектах бібліотечної роботи. Змінюються позиція бібліотеки і її активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальним формам інформаційного забезпечення і, як наслідок, показникам якості професійної роботи. Бібліотеки нині стали важливим ресурсним центром інформації. Водночас із розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки буде розширюватися до міжбібліотечного, міжрегіонального, а з часом його межі стануть ще ширшими³.

На сучасному етапі трансформаційних перетворень актуальним завданням є забезпечення для всіх категорій користувачів бібліотек вільного доступу до вітчизняних і світових інформаційно-бібліотечних ресурсів з метою набуття якісної освіти, проведення наукових досліджень, забезпечення ефективного виробництва, організації культурного відпочинку й дозвілля відповідно до демократичних цінностей, засад ринкової економіки та сучасних науково-технічних досягнень.

³Бабич В. Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури // Бібл. планета. – 1998. – № 1. – С. 17–20.

Глобальний процес інформаційного оновлення, перехід до постіндустріального інформаційного суспільства ХХІ ст., утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації ознаки зумовлюють потребу в радикальній модернізації бібліотечних закладів, висувають перед державою і суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку бібліотечної справи, першочерговість розв'язання її невідкладних проблем.